

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 351.74+519.72

В. П. Бойченко

*асистент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МОРАЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується кардинальними змінами, що відбуваються під впливом інтеграційних процесів у державі на шляху до громадянського суспільства. Зміна ідеології приводить до необхідності впровадження в національну правову культуру нових ідеалів та цінностей, котрі зумовлюють реформування вітчизняного законодавства. За цих умов виникає потреба в розробці нових методологічних підходів, які б дозволили розглядати право як один із найважливіших елементів соціальної, духовної та моральної безпеки людського буття.

Застосування аналізу сенсів буття, розуміння, ті інтеріоризації соціальної норми визначає за перспективний так званий когнитивний підхід, згідно якому моральний стан та оцінка норми індивідом, суспільством, соціальною групою чи/або спільнотою визначають ефективність стану захищеності моральності, фізичної та психічної складової кожної людини.

Дослідження кримінально-правової охорони моральності як соціально та історично детермінованого явища антропогенезу є складним процесом щодо вивчення історичних витоків таких злочинів, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони та перспектив удосконалення відповідних норм. Наявність численних наукових позицій, які іноді є протилежними з приводу окремих дискусійних питань щодо регламентації кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності, вказує як на актуальність проблематики, так і на значні ускладнення у процесі кваліфікації злочинів, які посягають на відповідні об'єкти.

Світовий досвід свідчить, що кримінальні правопорушення проти моральності, як правило, пов'язані із проституцією та азартними іграми, розповсюдженням порнографії, та різними іншими консенсуальними сексуальними правопорушеннями, такими як сексуальний садизм, розпуста, блуд, бігамія. Залежно від пануючої се-

ред законодавців релігії та сенсів моральності та аморальних вчинків серед пересічних громадян, змінюється рівень толерантності у суспільстві та порогови криміналізації.

Характеристикам злочинів проти моральності були присвячені праці таких учених, як: Ю. Антонян, В. Голина, Б. Головкін, Н. Горб, Я. Гілінський, В. Грищук, І. Даньшин, С. Денисов, А. Долгова, О. Дудоров, О. Ігнатов, В. Кудрявцев, Н. Кузнецова, В. Кузнецов, В. Навроцький, В. Одайник, Р. Осокин, О. Рябчинська, А. Савченко, П. Сердюк, О. Соловей, М. Хавронюк, А. Шалагін, Т. Шевчук та ін

Закони, що регулюють суспільну моральність, іноді піддаються критиці як такі, що сприяють "кризі надмірної криміналізації". Надмірною криміналізацією вважається ситуація, за якою закони, що регулюють суспільну моральність, можуть призвести до значного ресурсного перевантаження правоохоронних органів та судів.

Саме кримінально-правові заборони кореспондують із поширеністю дозволу на злочинну поведінку чи на зловживання правом серед населення [1]. Норми з подвійною превенцією, злочини без жертв, мета покарання є підтвердженням цієї тези, оскільки превентивна функція останніх є аддитивною, а не основною. Відповідність кримінально-правової заборони оцінці такої заборони у населення робить закон ефективним, в іншому разі справа йде про розповсюдження аномії і правового хаосу, що відображується як у правовому нігілізмі населення, так і в революційній цільоспрямованості нормотворчих дій керуючої еліти [2] на управління суспільством з метою задоволення власних потреб.

Значення моральності полягає в тому, що вона виступає умовою, що дозволяє суспільству зберігати життєво важливі підвалини безпекового життя, норми, що утворилися в межах певного історичного розвитку. Розглядаючи моральну безпеку суспільства як стан захищеності духовного та соціального здоров'я населення, слід пого-

дитися з твердженням, щодо того, що основними елементами моральності як об'єкту кримінально-правової охорони виступають:

1) безпека (збереженість) історико-культурної спадщини як сукупності найбільш: значимих матеріальних носіїв духовності, що являє собою результат дії системи організаційних, юридичних і інших заходів, спрямованих на недопущення знищення, руйнування або пошкодження культурних цінностей, їхнього незаконного обігу у вигляді протиправного переходу права власності;

2) безпека моральних основ суспільства як система захисту від руйнування національного менталітету українського народу у вигляді моральних основ нації, заснованих на них традицій і звичаїв, уявлень про справедливість, добро і рівність тощо;

3) релігійна безпека особистості і суспільства як стан політико-правової захищеності і соціальної стабільності релігійних відносин, у тому числі свободи совісті і віросповідання, невтручання держави та будь-кого у справи церкви, неприпустимість поширення в Україні деструктивних культур, діяльності тоталітарних сект тощо [3; 4, 173].

Аналіз складів злочинів, передбачених Розділом XII Особливої частини КК України, свідчить про те, що моральність є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони. Поняття моральності в науці кримінального права є ще недостатньо чітко сформоване, а тому це призводить до наявності значної кількості його трактувань з боку вчених криміналістів, що не завжди є сприяє правильному розумінню при правозастосуванні.

Безпосередні об'єкти складів злочинів проти моральності, передбачені у Розділі XII Особливої частини КК України, різняться між собою, оскільки посягають на різні сфери (аспекти) моральності як їх родового об'єкта. Фахівцями пропонується класифікація злочинів проти моральності (В.Кузнецов), що посягають на суспільні відносини в частині забезпечення:

а) безпеки духовного і культурного життя суспільства, його традицій (статті 297, 298, 298-1 КК України);

б) безпеки співжиття у суспільстві (статті 299, 300 КК України);

в) безпеки укладу статевого життя (статті 301, 302, 303 КК України);

г) безпеки розвитку неповнолітніх (ч. 2 ст. 299; ч. 2, 3 ст. 300; ч. 2, 4 ст. 301; ч. 3 ст. 302; ч. 3, 4 ст. 303; ст. ст. 304 КК України).

Моральність є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, однак відповідні складів злочинів, що посягають на неї, розміщені не лише у Розділі XII Особливої частини КК України, але й в інших розділах кримінального закону. Критерієм віднесення злочинів до таких, що посягають власне на моральність, є те, що ними заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди не

суспільним відносинам моральності, учасниками яких є конкретні особи, а відносинам моральності у суспільстві загалом. До статей, що містять склади злочинів проти моральності в інших розділах Особливої частини КК України можна віднести зокрема, ч. 1 ст. 161, ст. ст. 166, 188, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, ст. ст. 323 і 324.

Безпосередні об'єкти складів злочинів проти моральності, передбачені у Розділі XII Особливої частини КК України, різняться між собою, оскільки посягають на різні сфери (аспекти) моральності як їх родового об'єкта. Критерієм віднесення злочинів до таких, що посягають власне на моральність є те, що ними заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди не суспільним відносинам моральності, учасниками яких є конкретні особи, а відносинам моральності у суспільстві загалом. Але, оскільки моральність є об'єктивна і необхідна передумова збереження і подальшого поступального розвитку культури суспільства і його життєдіяльності, функцію кримінально-правової охорони моральності від злочинних посягань за Б.М.Одайником виконує в цей час наступна система норм кримінального закону:

1) норми, покликані забезпечити збереження пам'яток – об'єктів культурної спадщини як матеріальних втілень або виразників духовності українського народу: контрабанда (ст. 201 КК України); знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці (ст. 298 КК України); знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298-1 КК України);

2) норми, що встановлюють злочинність діянь, які посягають на суспільну моральність, у тому числі норми, що визначають умови кримінальної протиправності деяких проявів так званої контркультури:

– ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України); створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК України); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України); ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300 КК України); наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України); жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України);

3) норми КК України про злочинні посягання в сфері релігійних відносин: порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 КК України);

– пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК України); незаконне

утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК України); перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України); посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК України) [3].

Загалом, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що практично всі злочини посягають додатково на суспільні відносини моральності. Однак, відносити злочини до таких, що посягають власне на моральність є можливим, якщо ними заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди не суспільним відносинам моральності, учасниками яких є конкретні особи, а відносинам моральності у суспільстві загалом, одній із їх сфер: безпеки духовного і культурного життя суспільства, його традицій; безпеки мирного співжиття у суспільстві; нормального укладу статевого життя; нормального розвитку неповнолітніх. Аналіз системи злочинів проти моральності у КК України дає можливість для таких висновків:

Відомо, що для сучасного етапу розвитку України особливого значення набувають філософсько-правові проблеми державотворення, регулювання суспільних відносин, раціональне забезпечення процесу духовного розвитку суспільства, правового входження у світове співтовариство [5]. Упровадження в національну юридичну практику міжнародних стандартів прав людини, які закріплені Конституцією та законами України, потребує не тільки створення відповідного юридичного механізму, а й усвідомлення того, що права людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю [6]. Не менш важливим є також розуміння того, що втілення прав людини в життя, їх захист можливі лише у стабільному суспільстві, на основі суворого дотримання законності та правопорядку. У зв'язку з цим зростає роль правової антропології, яка і дає можливість людиноцентричного розуміння основ права [7], та, відповідно, центрального елементу безпекової складової духовного розвитку - злочинів проти моральності.

Антропологічний вимір моральності як об'єкта кримінально-правової охорони необхідний для отримання нових знань у сфері що досліджується. У цьому випадку дослідник проблем антропологічних сенсів моральності повинен дати відповідь на такі питання:

- Сенс та можливість руйнації міжособистісних відносин в результаті застосування норм права щодо захисту моральності? Так, наприклад, свобода інформації в мережі Інтернет дозволяє віртуалізувати відносини з приводу надання сексуальних услуг за плату. Чи сприяє заборона віртуальної (перверсивної) проституції самореалізації людини, її активності та свободам? Чи, можливо, така заборона непотрібна.

- Злочин – це кодифікована моральна заборона. Чи замикається конкретна людська діяльність в жорсткі рамки обмежень, заборон чи ні? Які цінності захищає нормативно-правовий акт у галузі моральності і чи включені в нього суто людські цінності, що мають певний сенс для безпеки особи? Можливо, у суспільстві постправди моральні оцінки кримінального правопорушення стають іншими. Поширеність зловживань владою, зловживань правом (використання мережі Темного інтернет для незаконної торгівлі), примат доцільності над законністю свідчать саме на кшталт виказаної точки зору.

- Чи сприяє нормативний текст заборони правопорушення проти моральності самоідентифікації особистості як духовно захищеної особи? Які почуття, емоції і оцінки може викликати даний текст права, що забороняє, наприклад, сексізм та культ жіночого тіла, за умов тотальної розповсюдженості сексуальних девіацій? Враховуючи особливості сенсу норм, які регламентують відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, у майбутньому потребує з'ясування та оцінки суспільна думка з приводу культурного дозволу знущання над тваринами та підтримки /негативної оцінки додаткової пеналізації відповідних злочинів проти моральності.

- Будь-який законодавчий акт - є конструкція, що містить опис відомих прийомів, процедур юридичної діяльності, правові знання. Захист моральності таким актом підвищує силу модальності, когнітивності поведінки. Відповідно, сфери інтересу учасників кримінально-правових відносин, статусу учасників, прогнозований моральний стан суспільства в результаті застосування акту, доступність та інтеріорізація правової заборони для правопорушника та правозастосовувача, обізнаність нею потерпілого; забезпечення та відповідність міжнародно визнаним та конституційним соціальним свободам, правам та гарантіям особистості повинні бути основним об'єктом аналізу при аналізі норм, що захищає моральність засобами кримінального права. Так, заборона азартних ігор чи азартних ігрових шахрайських практик (пірамідальні схеми) неможлива, оскільки масовість бажання заробити купу грошей «на халяву» робить вочевидь допустимою неефективність таких заходів.

Вважається [8,9] що результатом реалізації такого підходу повинно стати утвердження безпеки духовності та зміцнення моральності у сфері інформаційної діяльності, освіти та культури.

Поруч з цим поширення продукції, яка поширюється з порушенням законодавства про захист суспільної моралі та несе загрозу фізичному, інтелектуальному та морально-психологічному стану дітей та молоді; інформаційні війни у соціальних мережах та засобах масової інформації

тотальний когнітивний дисонанс, пов'язаний із негативним впливом суспільства постправди на суспільну мораль, фізичний, розумовий чи морально-психологічний розвиток громадян України; дозволеність, розповсюдженість та безкарність сексуальних та насильницьких перверсій; зловживання правом на інформацію маніпулювання сенсами, обмеження моральної складової в освітньо-виховному процесі – ведуть до подальшої криміналізації та розповсюдження правопорушень проти моральності серед населення України. Важливо й те, що нормативні акти проходять експертизу у Західних фахівців що належать до протестантського напрямку у християнстві.

Це призводить до проникнення у візантійську систему права норм та заборон, що побудовані на іншій моралі, моралі пуризму та контролю, іншому розумінні концепту верховенства права та співвідношення прав людини і держави.

Все частіше виникають ситуації, що у сфері захисту суспільної моралі обмежується виконання відповідних юридичних приписів як результату конфлікту між заборонаю та сенсом її розуміння пересічним громадянином.

Це підтверджує необхідність подальшого наукового пошуку відповідних розвідок у галузі антропологічного аналізу безпеки моральності як об'єкту кримінально-правового захисту.

Литература

1. Туляков В.О. Дія кримінального права: динамічні аспекти // Наукові праці НУ «Одеська юридична академія». – 2012. – Том.11 – С.389-394.
2. Мельник М. І. Кримінально-правова норма чи соціальна аномалія? // Право України. – 2004. – № 9. – С. 115–119.
3. Одайник Б.М. Моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: питання змісту і структури [електронний ресурс] - режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1054/60/>
4. Матеріали XI Межпарламентської Ассамблеї Православ'я (Київ, 24–27 июня 2004 г.) // Документи і матеріали Міжнародних конференцій в Києві (2004 г.) і Аммані (2005 г.). – Москва: ЗАО "Издательский дом "К единству" Международного фонда единства православных народов, 2005. – 467 с.
5. Pospíšil, L. Anthropology of law: a comparative theory / Leopold Pospíšil. - New York : Harper & Row, 1971. - 385 p.
6. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.]; МОНмолодьспорт України, НУ "ОЮА", за ред. Ю. М. Оборотова. - Одеса : Фенікс, 2012. - 492 с.
7. Антропология права : философський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : матеріали I Всеукр. "круглого столу" (Львів, 16-17 вересня 2005 р.) / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; АПН України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Край, 2006. - 320 с
8. Кузнецов В.В., Чабанюк В.Д., Основні напрями вдосконалення кримінально-правової охорони гро-

мадського порядку і моральності //Науковий вісник Херсонського державного університету – Вип. 6. – Т.3. – 2014 – С135-139

9. Соболев О.І., Южека Р.С. Проблеми криміналізації діянь проти моральності / О.І. Соболев, Р.С. Южека // Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 10 квіт. 2015 р.); упоряд. к.ю.н., доц. В.В. Шаблістий. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 104-107.

Анотація

Бойченко В. П. Моральність як елемент духовної безпеки та об'єкт кримінально-правової охорони. – Стаття.

Моральність суспільства розглядається з точки зору когнітивного антропологічного підходу як об'єкт кримінально-правової охорони та елемент духовної безпеки суспільства. Безпековий підхід до феномену моральності дозволив з'ясувати основні елементи догматичного аналізу кримінальної заборони, та аксіологічної оцінки існування та буття кримінально-правової норми Проаналізовано основні неефективні заборони, що виникли у результаті когнітивного конфлікту між сенсами права та злочинів проти моральності у громадянина та держави .

Ключові слова: антропология злочину, злочини проти моральності, когнітивний підхід, сенси права, об'єкт кримінально-правової охорони.

Аннотация

Бойченко В. П. Моральность как элемент духовной безопасности и объект уголовно-правовой охраны. – Статья.

Моральность общества рассматривается с точки зрения когнитивного антропологического подхода как объект уголовно-правовой охраны и элемент духовной безопасности общества. Такой подход к феномену моральности позволил выяснить основные элементы догматического анализа уголовного запрета, и аксиологической оценки существования и бытия уголовно-правовой нормы Проанализированы основные неэффективные виды запретов, возникшие в результате когнитивного конфликта между смыслами права и преступлений против нравственности у гражданина и государства.

Ключевые слова: антропология преступления, преступления против нравственности, когнитивный подход, смыслы права, объект уголовно-правовой охраны.

Summary

Boichenko V. P. Morality as an element of spiritual security and the object of criminal protection. – Article.

Social morality in terms of cognitive anthropological approach is considered as an object of criminal protection and spiritual security element of society. Security approach to the phenomenon of morality allowed to find out the main elements of the dogmatic analysis of criminal prohibitions and axiological assessment of the ineffective existence of the criminal law. The basic prohibition arising as a result of the conflict between cognitive rights and crimes against morality meanings of the citizen and the state.

Key words: anthropology crimes, crimes against morality, cognitive approach, law meaning, the object of criminal protection.